

6

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА

М. Бєлобородова

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Активне впровадження цифрових технологій на підприємствах усіх галузей економіки вносить зміни в систему виявлення, оцінки та мінімізації ризиків і загроз економічній безпеці організацій.

Удосконалення аналізу значних обсягів даних, широке використання мобільних пристроїв, розвиток Інтернет-мережі безумовно є інноваційними елементами, покликаними вирішувати соціально-економічні проблеми як на рівні окремих регіонів і країн, так і на світовому рівні.

Прискорення й ускладнення процесів, що відбуваються в сучасних умовах розвитку цифрових технологій, змушує суб'єктів економічної діяльності особливу увагу приділяти проблемі забезпечення цифрової та інформаційної безпеки.

Проблема забезпечення економічної безпеки не є новою у відповідній науковій літературі. Так, загальні теоретико-методологічні засади економічної безпеки, зокрема в умовах глобалізації, висвітлені в роботах таких вітчизняних і міжнародних вчених, як В. Бакай [7], А. Ставицький [12], V. Farber [1].

Окремі напрямки забезпечення безпеки організацій (наприклад, інформаційна, економіко-екологічна, соціально-економічна тощо) були досліджені в роботах таких вчених, як Wu Y. та Meng F. [6], A. Thomas, R. Passaro та I. Quinto [5], В. Дергачова та Я. Колешня [8].

Безпосередньо проблеми впливу цифрової трансформації та цифровізації економіки на рівень економічної безпеки підприємств розглядають у своїх роботах Г. Ткачук [14], Е. Приходько [4], Г. Мельничук та В. Мамалига [9]. Так,

в дослідженні [9] особливу увагу приділено саме взаємозв'язку понять «економічна безпека», «діджиталізація» та «економіка 4.0» на макроекономічному рівні. В роботі [10] також розглянуто проблему інформаційної безпеки в умовах цифрових трансформацій на рівні держави.

Однак, незважаючи на досить суттєвий науковий доробок вітчизняних і міжнародних дослідників у цьому напрямку протягом останніх років, все ще недостатньо вивченою залишається проблема забезпечення економічної безпеки суб'єктів підприємництва на мікрорівні. Особливо гостро ця проблема постає перед представниками малого підприємництва, адже саме вони є найбільш вразливою ланкою з точки зору цифрової безпеки.

Зважаючи на вищенаведене, **метою даного дослідження** є виявлення та систематизація нових ризиків для економічної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності, які виникають внаслідок глобальної цифровізації економіки.

В останні роки великі та малі організації піддаються частішим і серйознішим загрозам в цифровому середовищі, що впливає на їхню економічну безпеку. З економічної точки зору, подібні загрози можуть впливати на репутацію організацій, фінансову складову, завдаючи шкоди їхній конкурентоспроможності. Одним з найважливіших завдань системи економічної безпеки є забезпечення захисту конфіденційних даних будь-якого суб'єкта господарювання.

На наш погляд, трансформаційні процеси, пов'язані з використанням цифрових технологій, як і будь-які інші трансформаційні перетворення, становлять загрозу виникнення ризиків і реальних загроз для економічної системи підприємства. Система економічної безпеки підприємства в таких умовах не може обмежуватися тільки організацією кібербезпеки, а повинна досліджуватися комплексно, з урахуванням негативного впливу процесу цифровізації на всі напрямки розвитку бізнесу, з огляду на небезпеку цифрових технологій для самої системи економічної безпеки [2].

З іншого боку, проведення цифрових перетворень – це необхідна умова досягнення підприємством високого рівня економічного розвитку; також цей процес є платформою для поліпшення становища бізнесу в сучасному конкурентному середовищі. Цифрові технології дозволяють підвищити рівень економічної безпеки і як наслідок – ефективність та конкурентоспроможність окремих підприємств, економіки в цілому й рівня життя населення.

На жаль вітчизняні підприємства не можуть характеризуватися високим рівнем цифровізації [13]. На наш погляд, основними факторами впровадження цифрових технологій на підприємствах є:

- необхідність забезпечення ефективності господарської діяльності та фінансової стійкості підприємства (виходячи з мети бізнесу й корпоративних інтересів);

- вплив процесу глобалізації проблем національної безпеки, забезпечення якості готової продукції;

- забезпечення фізичного, майнового, фінансово-економічного, інформаційного захисту.

Істотні зміни в соціально-економічних відносинах, способах виробництва, перехід до постіндустріального укладу супроводжуються цілим набором особливостей, характерних для цифрової економіки, і виявляються в наступних моментах [11]:

1. Наявність інтелектуальних активів, що використовуються для підвищення економічної ефективності (найважливіша умова розвитку). На даний час найбільш привабливими для інвесторів є компанії, які володіють значним обсягом інтелектуальних ресурсів. Яскравими прикладами є представники інтернет-економіки, такі як Facebook, Uber, Airbnb, які по суті, не маючи фізичних активів, являють собою цифрові платформи та випереджають за рівнем капіталізації багатьох промислових «гігантів».

2. Збільшення значимості даних в економічній діяльності. Істотна частина економічної діяльності пов'язана з послугами, які мають відношення до інтелектуальної власності, баз даних, програмних продуктів тощо. Однією з тенденцій в області управління даними, яка заслуговує на особливу увагу, є «хмарні» технології. Такі технології виступають своєрідною моделлю, яка забезпечує доступ до необхідних послуг з управління даними в гнучкому, масштабованому варіанті. «Хмарні» технології надають можливість використання програмного забезпечення, обчислювальних потужностей, зберігання даних. Важливим фактором при використанні «хмарних» технологій є прагнення заощадити на послугах.

Підприємства, які використовують в своїй діяльності «хмарні» технології, скорочують витрати на створення та підтримку власної цифрової інфраструктури.

Для підприємств з розвинутою інфраструктурою «хмарні» технології – це спосіб збільшити швидкість надання послуг і зробити сервіси більш гнучкими. Основними перевагами використання таких технологій є їхня висока продуктивність та доступність, еластична масштабованість і швидке розгортання.

Разом з тим, використання «хмарних» технологій супроводжується певними проблемами та труднощами. Головна проблема – забезпечення безпеки даних. Використання цифрових технологій сприяє підвищенню продуктивності праці [14]. Однак їх активне впровадження підприємствами стримується недостатньою обізнаністю щодо потенційних вигод, а також інвестиційними витратами та витратами на впровадження. Важливу роль в стимулюванні використання цифрових технологій можуть зіграти державні органи, які заохочують підприємства використовувати сучасні цифрові технології для підвищення ефективності їх діяльності.

3. Основною організаційною структурою стає мережа, а не ієрархія. Гібридні форми організації більш пристосовані до швидких змін на ринку, що позначається на їх ефективності. Значна кількість великих організацій з жорсткою ієрархічною структурою адаптуються до нових реалій, знижуючи число рівнів ієрархії, розмиваючи межі підрозділів і віддаючи непрофільні напрями діяльності на аутсорсинг.

Країни з економікою, що розвивається, перебувають у процесі переходу до нового типу господарювання, вирішуючи питання про підвищення своєї конкурентоспроможності. Одним з методів подолання відставання від провідних економічних країн є активне використання нових мережевих форм взаємодії економічних суб'єктів. Створення сприятливих умов функціонування мережевих структур є важливим принципом розвитку сучасної економіки.

Конкурентоспроможність сучасних економік базується на мережевій взаємодії підприємств та організацій, які виробляють, поширюють і використовують спільні ресурси [7]. Інтерактивний характер передбачає, що інноваційні ідеї генеруються на всіх стадіях виробничого циклу. Існують численні горизонтальні зв'язки; в інноваційний процес залучаються фахівці різних професій і кваліфікацій. Можна стверджувати, що епоха ізольованих і замкнутих виробництв відходить в минуле.

Все більшого значення набувають взаємозв'язки з постачальниками, споживачами і навіть конкурентами. Отже, промислова політика повинна фокусуватися не на окремих підприємствах і секторах, а сприяти розвитку мережових структур.

4. Основним інструментом пошуку інформації та зв'язку є Інтернет. Розвиток широкосмугового Інтернету, мобільного Інтернету, Інтернет-додатків і техніки докорінно змінив способи комунікації в суспільстві. Використання веб-сайтів, цифрових платформ, месенджерів є набагато більш ефективним, ніж використання раніше визнаних засобів комунікації.

5. Обмін даними носить глобальний характер. Економічні агенти, які не мають доступу до глобальної мережі передачі даних, ринків та технологій інших країн, і намагаються функціонувати лише на обмежених локальних ринках, в результаті залишаються в тісних рамках і поступаються в глобальній боротьбі.

6. Основним підходом до управління є самоорганізація. Економіка, заснована на децентралізації і глобалізації, є прекрасною основою для формування мережових структур за принципом «знизу вгору» і переходу бюрократичних структур до більш гнучких та ефективних форм. Іншими важливими прикладами процесів самоорганізації є краудсорсінг, краудфандінг і «часткова» економіка [13].

За останні декілька років в розвинених країнах з'явилися нові моделі економічних відносин, узагальнено іменовані як «економіка спільного користування» (sharing economy). Такі моделі дозволяють здійснювати більш ефективне використання товарів тривалого користування. Декілька факторів стали каталізатором появи таких моделей: повсюдне проникнення Інтернет-мережі та використання мобільних пристроїв, поширення соціальних мереж, використання геолокаційних даних в реальному часі, які дозволяють оптимізувати процеси використання благ, рейтингів й оцінок для контролю якості продавців і покупців.

Однак, процеси діджиталізації (як зазначалось раніше) несуть в собі перелік загроз і ризиків для суб'єктів підприємницької діяльності. Однією з загроз, яка породжується цифровою економікою, є трансформація ринку праці, що пов'язана з проблемою колосального вивільнення працівників [4]. Повсюдна

автоматизація виробничих процесів в сукупності зі стандартизацією базових операцій дозволяє успішно замінювати працю робітників робототехнікою, що призводить згодом до суттєвого вивільнення працівників ряду спеціальностей, таких як касири, операціоністи, діловоди, комірники, фасувальники, бухгалтери початкового рівня.

Наступна загроза, яка тісно пов'язана з цифровою економікою – це безпека комунікацій, яка визначається як стан захищеності каналів зв'язку, заснований на реалізації сукупності заходів, що запобігають неправомочному доступу до комунікацій, а також виключають неправомірне використання циркулюючої в них інформації. Безпека комунікацій включає також захист засобів передачі даних і захист даних, що передаються, в тому числі криптозахист.

Отже, цифрова економіка, незважаючи на досить широке коло нових можливостей, також несе в собі цілий перелік ризиків і загроз економічній безпеці підприємств й інших господарюючих суб'єктів.

Економічна безпека розглядається нами як найважливіша якісна характеристика економічної системи, здатна забезпечувати нормальні умови життєдіяльності організації, сталий соціально-економічний розвиток територій її присутності та підтримку ефективних комунікацій зі всіма зацікавленими сторонами.

Найважливішим фактором, що впливає на вирішення цих задач, є створення безпечних умов для господарської діяльності суб'єктів підприємництва. У досліджуваному контексті необхідно відзначити подвійну роль сфери підприємницької діяльності у вирішенні проблеми забезпечення економічної безпеки господарюючих суб'єктів в територіальному аспекті. Вона полягає в тому, що суб'єктам підприємництва, з одного боку, необхідно забезпечувати власну економічну безпеку, а з іншого – сприяти економічно безпечному функціонуванню регіональних соціально-економічних систем, що у свою чергу сприяють розвитку економіки та соціуму регіонів.

У зв'язку з викладеним вище, особливого значення набуває вдосконалення підходів до забезпечення економічної безпеки суб'єктів підприємництва як на мікрорівні (на рівні локальних підприємств), так і на рівні зовнішнього середовища, які обумовлені результатами реалізації державної політики щодо

підтримки малого, середнього й індивідуального підприємництва [10]. Особливо це стає актуальним в умовах розвитку цифрової економіки.

Забезпечення ефективності системи економічної безпеки підприємства ґрунтується на певних принципах, конкретизованих в табл. 1.

На нашу думку, найбільш важливими принципами в умовах цифрової економіки є: комплексність або системність, своєчасність (або швидкість виявлення загрози), економічність в умовах застосування цифрових технологій (витрати з забезпечення економічної і в тому числі цифрової безпеки різко зростають), компетентність тощо.

Таблиця 1

Вимоги до економічної безпеки суб'єкта підприємництва в умовах цифрової економіки

Основні принципи	Зміст принципів
Комплексність або системність	Гарантування захищеності майна, інформації, персоналу й інших сфер діяльності від можливих небезпек і загроз
Своєчасність	Своєчасне виявлення на ранніх стадіях деструктивних обставин, вжиття заходів щодо їх запобігання
Економічність	Витрати на забезпечення діяльності системи економічної безпеки повинні бути економічно доцільні й оптимальні, оскільки перевищення цього рівня показує неспроможність самої системи
Компетентність	Систему економічної безпеки необхідно доручати професіоналам, які мають досвід своєчасної оцінки ситуації та вірного прийняття рішень
Стандартизація	Розробка та використання відкритих, функціонально сумісних стандартів є базовим елементом розвитку та поширення цифрових технологій. Системи електронної комерції, біржових і фінансових ринків мають дотримуватися міжнародних та європейських стандартів
Цільове призначення	Цифрова економічна безпека має бути націлена та спрямована на створення додаткових переваг (вигоди) для бізнесу

Забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах цифрових технологій безпосередньо пов'язане з забезпеченням цифрової безпеки. Кардинальні технологічні зміни, пов'язані з економікою знання, які відбувалися в світовому співтоваристві в останній третині ХХ століття і особливо в ХХІ столітті, призвели до суттєвого підвищення ролі інноваційних процесів і людського капіталу, зростання невизначеності та підприємницьких ризиків, що прямо пов'язане з цифровою безпекою.

Економічна безпека завжди відігравала важливу роль в діяльності підприємства, яке було націлене на досягнення поставлених цілей. Однак на даному етапі

розвитку економіки необхідно додатково звернути увагу на таку складову системи економічної безпеки, як інформаційна безпека. З впровадженням в життя цифрової економіки інформаційна безпека може стати самостійним елементом оточення підприємства, оскільки виявлення загроз, запобігання небезпекам, викриття шахрайства в цифровому середовищі підприємства створює умови для досягнення цілей фінансово-господарської діяльності організації, гарантує сталий розвиток підприємства та його економічну й інформаційну безпеку, що має першочергове значення в умовах цифрової економіки.

На сьогоднішній день практика діяльності суб'єктів підприємництва підтверджує поступове утворення нового – цифрового середовища діяльності організації (рис. 1), яке характеризується переліком особливих рис й ознак, що в цілому створює нагальну потребу в регламентації поведінки, забезпеченні комунікацій та безпеки всередині цього специфічного середовища.

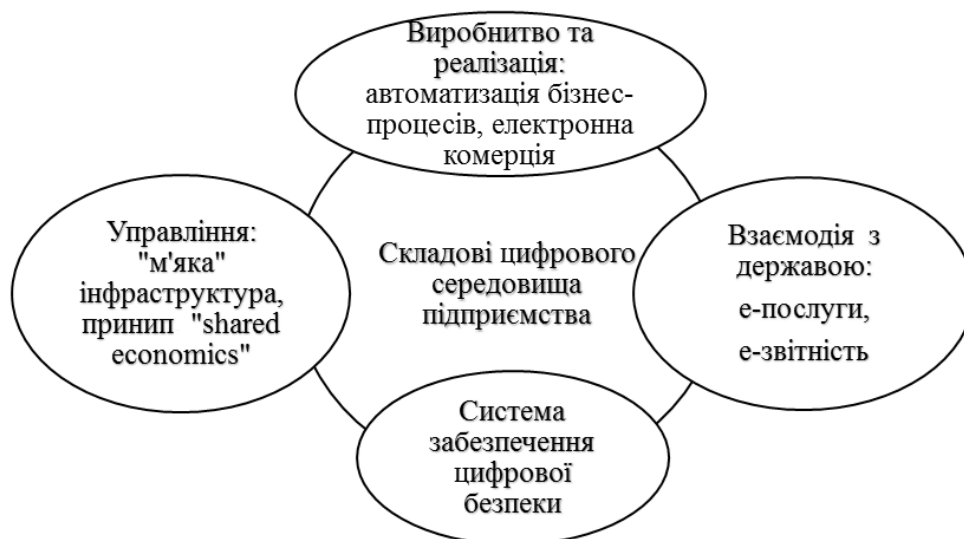

Рис. 1. Деякі елементи цифрового середовища організації

Прозорість цифрової економіки дає можливість отримання будь-якої інформації багатьом економічним агентам, в тому числі і тіншовим, внаслідок чого гостро постає питання про забезпечення економічної та інформаційної безпеки. Застосування технологій цифрової економіки, будучи фактором розвитку економіки та вдосконалення функціонування громадських і державних інститутів, одночасно породжує нові інформаційні загрози.

Відкритість суб'єктів підприємництва обумовлює те, що цей сегмент національної економіки стає більш вразливим для негативного впливу сторонніх осіб

і може призвести до все більшого розвитку тіньової економіки в цілому. Зростають масштаби комп'ютерної злочинності, перш за все у кредитно-фінансовій сфері. Так, організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) опублікувала дослідження «Перспективи цифрової економіки ОЕСР 2017» [3], в якому зазначається, що на фоні зростаючої інтенсивності використання інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ), підприємства та люди стикаються з підвищенням ризику в області цифрової безпеки та захисту особистої інформації.

До основних проблем економічної безпеки віднесені проблеми захисту даних підприємства від кібер-атак, а також корпоративних даних, на належному рівні в умовах стрімкого розвитку цифрових інструментів в економіці.

Таким чином, цифрова трансформація, яка проводиться в багатьох галузях економіки, призвела до того, що змінився масштаб діяльності економічних суб'єктів, і з'явилися нові ризики й загрози, з яким раніше світ не стикався.

В сучасних умовах виникнення загроз безпека цифрових даних стає одним з основних напрямків забезпечення безпеки. В даний час атаки на системи зберігання даних стають все більш складним явищем, тому питання забезпечення цифрової та інформаційної безпеки повинні виступати пріоритетним завданням у забезпеченні економічної безпеки підприємства.

Ще одним наслідком повсюдного впровадження цифровізації економіки стала трансформація зовнішнього оточення суб'єктів підприємництва та утворення нового його елементу – цифрового середовища. Відповідно до цього, до основних причин, що впливають на забезпечення належного рівня економічної безпеки в секторі підприємництва в умовах розвитку цифрових технологій, необхідно віднести тіньову економічну діяльність та низьку компетентність підприємців стосовно даного питання.

Високий рівень тіньової економіки, корупції та низький рівень економічної безпеки суб'єктів підприємництва становлять загрозу для реалізації залучення інвестицій, впровадження інновацій та діджиталізації економіки держави в цілому.

Список використаних джерел

1. Farber, V. (2018). Financial aspects of economic security. *ITMO Scientific Journal, Series of Economics*, 4, 54–55. <https://doi.org/10.17586/2310-1172-2018-11-4-52-61>.
2. OECD (2019) What potential does digital entrepreneurship have for being exclusive? <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/28e047ba-en.pdf?expires=1613922303&id=id&accname=-guest&checksum=592B27EDA79366473426861B5CC04B72>.

3. OECD (2017) OECD Digital Economy Outlook 2017, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264276284-en>.
4. Prikhodko, E. (2018) Digital economy: opportunities and threats of economic security. 5 International multidisciplinary scientific conference on social sciences and arts, SGEM Bulgaria, Albena, 26 Aug. – 1 Sept. 2018, Sofia : STEF92 Technology Ltd., vol. 5, iss. 1.5. P. 277-284. DOI: 10.5593/sgemsocial2018/1.5/S05.035.
5. Thomas, A., Passaro, R., Quinto, I. (2019). Developing Entrepreneurship in Digital Economy: The Ecosystem Strategy for Startups Growth. DOI: 10.5772/intechopen.85423.
6. Wu, Y., & Meng, F. (2019). Categorizing security for security management and information resource management. *Journal of Strategic Security*, 11 (4), 72–84. <https://doi.org/10.5038/1944-0472.11.4.1694>.
7. Бакай, В. (2017) Формування механізму економічної безпеки підприємства як інструменту забезпечення його стійкого розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*, № 6 (1). 21–24. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_6\(1\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_6(1)_5).
8. Дергачова, В., Колешня, Я. (2017). Вплив сучасних інформаційних технологій на економічну безпеку підприємства. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 10.20535/2307-5651.14.2017.108717.
9. Мельничук, Г., Мамалига, В. (2020) Цифровізація економіки: можливості та загрози для ефективного функціонування підприємств. *Приазовський економічний вісник*, вип. 2 (19), С. 125–130. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2020/2_19_ukr/23.pdf
10. Передерій, Т. (2019) Стратегія цифрової безпеки підприємства як драйвер цифрової трансформації економіки України. *Вісник економічної науки України*, № 2 (37), С. 201–204.
11. Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року (Україна) (2019) № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019>.
12. Ставицький, А. (2018) Економічна безпека України: стратегія та механізми забезпечення. Київ: АграрМедіа Груп, 464 с.
13. Сопільник, Л., Скриньковський, Р., Ковалів, М. та ін. (2020). Розвиток цифрової економіки в контексті забезпечення інформаційної безпеки в Україні. *Траекторія науки*, вип. 6 (5), С. 2023–2032.
14. Ткачук Г. (2019) «Цифрові» трансформації: взаємозв'язок із системою економічної безпеки підприємства. *Економіка харчової промисловості*, т. 11, вип. 4, С. 42–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2019_11_4_7.